

TİRE'DE KAYBOLAN TARİHİ BİR MEZARLIK: KOCA MEZARLIK

A Missing Historical Cemetery in Tire: Koca Cemetery

Oğulcan AVCI*

ÖZ: Bu çalışma, İzmir'in Tire ilçesindeki tarihi Koca Mezarlık'ın oluşumunu, önemini ve modern dönemde yaşadığı dönüşümü ele almaktadır. Koca Mezarlık, Türkiye Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden kalan önemli Türk-İslam mezarlıklarından biridir. Mevcut bilgiler, Tire Müzesi'nde sergilenen 18. yüzyıla ait Hacı Varcıoğlu Hacı Mehmed'in Vakıf Kitabesi sayesinde elde edilmiştir. Bu kitabe, mezarlığın sınırlarını, mezarlığın etrafını çevreleyen duvarın tamirine yönelik vakıf şartlarını ve müteveli atanmasını anlatmaktadır. Mezarlık, Tire'de, Süleyman Şah Türbesi ve İbni Melek Türbesi çevresinde oluşmaya başlamıştır. Mezarlık çevresini tanımlayan bu kitabe, Koca Mezarlık'a Tire'de yaşayan halk tarafından özel bir önem verildiğini göstermektedir. Eldeki bilgilere göre mezarlık 1914 ve 1932 yılları arasında aşamalı olarak kaldırılmış ve Cumhuriyet Dönemi'nin modernleşme süreci kapsamında Alay Parkı'na dönüştürülmüştür. Mezarlık, kent tarihi açısından sadece bir defin alanı değil, aynı zamanda kentin belleği, dönemin kültürel ve sosyal yapısının yansımasıdır. Günümüzde bu alanda, eski mezarlığın varlığını hatırlatan az sayıda mezar taşı müzede bulunmaktadır. Koca Mezarlığın dönüşüm süreci, erken Cumhuriyet döneminde uygulanan şehircilik politikalarının bir örneğini de temsil etmektedir. Bu süreçte, mezarlık alanı toplumsal hafızadan silinmiş ve modern kent planlamasının bir parçası haline getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mezarlık, Tire, Vakıf, Vakfiye, Kitabe

ABSTRACT: This study examines the formation, significance, and transformation of the historical Koca Cemetery in the Tire district of İzmir. Koca Cemetery is one of the important Turkish-Islamic cemeteries dating back to the Seljuk and Ottoman periods in Turkey. The existing information has been obtained through the 18th-century Vakıf Inscription of Hacı Varcıoğlu Hacı Mehmed, which is exhibited at the Tire Museum. This inscription describes the boundaries of the cemetery, the terms of the foundation for the repair of the surrounding wall, and the appointment of a trustee. The cemetery began to take shape around the Süleyman Shah Tomb and the Ibn-i Melek Tomb in Tire. The inscription, which defines the surroundings of the cemetery, demonstrates that Koca Cemetery was given special importance

* Dr., Giresun Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, Giresun, ogulcan.avci@giresun.edu.tr, ORCID:0000-0001-5025-2845

by the local people of Tire. According to available information, the cemetery was gradually removed between 1914 and 1932 and transformed into Alay Park as part of the modernization process during the Republican era. The cemetery, in terms of urban history, is not only a burial ground but also the city's memory, reflecting the cultural and social structure of the period. Today, a few gravestones that remind of the old cemetery are preserved in the museum. The transformation of Koca Cemetery also represents an example of the urban planning policies implemented during the early Republican period. During this process, the cemetery area was erased from collective memory and became part of modern urban planning.

Keywords: Cemetery, Tire, Waqf, Waqfiyya, Inscription

Cite as / Atıf: AVCI, O. (2025). Tire'de Kaybolan Tarihi Bir Mezarlık: Koca Mezarlık. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 15(30), 29-46. <https://doi.org/10.33207/trkede.1621783>

Yayın Tarihi	21 Temmuz 2025
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Körleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı
Etik Bildirim	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı/Lisans:	Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan makaleler https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ tarafından lisanslanır.
	
Date of Publication	21 July 2025
Reviewers	A Internal (Editor board member) Content review: Two External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes

Complaints	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Trakya University Journal of Faculty of Letters is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Giriş

Türkiye’de Türk-İslam döneminden kalan tarihi mezarlıklar her zaman araştırmacıların dikkatini çeken ve çok sayıda araştırmaya kaynaklık eden önemli alanlar olmuştur. Bu mezarlıklar kuruldukları dönemde çoğunlukla yerleşim alanı dışına konumlandırılmıştır. Fakat modern yerleşimlerin kuruluşu ve gelişmesiyle birlikte kentlerin merkezinde kalan bu büyük tarihi mezarlıkların birçoğu yeni yerleşim yerlerinin dışına nakledilmek suretiyle zarar görmüş hatta ortadan kaldırılmıştır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan İzmir’in Tire ilçesindeki Koca Mezarlık da benzerleriyle aynı akıbete uğramıştır.

Bu mezarlığın varlığından Tire Müzesi’nde bulunan bir vakıf kitabesi sayesinde haberdar olunmaktadır. Bilindiği üzere taşınır ya da taşınmaz statüsündeki herhangi bir malın, sahibi tarafından hayır işleme maksadı gözetilerek, belirli şartlarla, kamu yararına tahsis edilmesine *vakıf* adı verilmektedir (Güran, 2006; Kütükoğlu, 2020, 60).¹ Bir vakfın kurulabilmesi için bağışçının isteklerini içeren şartların yazıldığı ve kadılar tarafından tescil edilen belgelere de *vakfiye* denilmektedir (Yediyıldız, 2003, 4). Vakfiyeler, yapıya ilgili akarların nasıl yönetileceği, nasıl kullanılacağı, sorumluları, maaşları karşılanacak görevlileri ve görevlilerin aldıkları maaşları konusunda detaylı bilgileri içermektedir. Yapıların üzerinde bulunan kitabeler, temel olarak yapıyla ilgili ana bilgileri bildiren somut belgelerdir. Öte yandan sıkça karşılaşılan bir pratik değilse de bazı kitabelerin yapının künyesiyle birlikte tam ya da daraltılmış vakfiye içeriğine

¹ Sözlüklerde “durdurma, alıkoyma” anlamına gelen vakıf kelimesi Arapça “vakf” kelimesinden türetilmiş olup “bir malı veya mülkü satılmamak kaydıyla bir hayır işine başlatma, bırakma” anlamını taşımaktadır (Devellioğlu, 2010, 1321). 8. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar tüm İslam ülkelerinde, özellikle Osmanlı Devleti döneminde tüm coğrafyada sosyal, ekonomik, kültürel olarak birçok hizmetin yerine getirilmesinde en etkili kurum vakıf kurumu olmuştur (Yediyıldız, 2012, 479-486).

sahip oldukları görülmektedir (Cantay, 1994, 147-162; Tüfekçioğlu, 2000, 33-34; Keskin, 2018, 121-152). Bu tip kitabelere genel olarak *vakıf kitabesi* adı verilmektedir.

Türkiye Selçuklu Devleti ve Beylikler döneminden Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar Türkiye coğrafyasında inşa edilen medeniyetin geniş mimari yelpazesi içinde vakıf kitabesine sahip yapılar olduğu tespit edilmiştir.² Vakıf kitabelerine genel itibarıyla değinen ve müstakil bir yapıyla vakıf kitabesi üzerine yapılmış çalışmalar bulunmaktadır (Cantay, 1994, 147-162; Tüfekçioğlu, 2000, 33-34; Keskin, 2016, 1-37; Yurttaş ve Köşklü, 2017-379). Genel olarak bu tip kitabeler yapılarda görülse de burada tartışılan vakıf kitabesi bir yapıya değil mezarlığa aittir. Hacı Varcıoğlu Hacı Mehmed'e ait vakıf kitabesinin bu özelliği söz konusu yazıtın önemini daha da artırmaktadır.³

Bu çalışmada kitabenin içeriğinden yola çıkarak Koca Mezarlık'ın muhtemel sınırları tespit edilmeye çalışılmış ayrıca mezarlık alanının Cumhuriyet döneminde kamusal alan olarak bir parka dönüştürülme süreci irdelenmiştir.

Hacı Varcıoğlu Hacı Mehmed'in Vakıf Kitabesi

Günümüzde Tire Müzesi'nde⁴ 1452 envanter numarasıyla kayıtlı, 0,95x0,65 m ölçülerine sahip olan kitabe şu şekildedir;

1 [...] /⁵ [...] . وارجی اوغلو حاجی محمد حاجی
2 [...] /⁶ [...] اوزره متصرف اولدغوم
3 [...] /⁷ [...] شرق طرفی / مسجی اوغلو بغچسی غرب طرفی
4 و لجو اوغلو بغچسی قبله طرفی طریق عام / پویراز طرفی طریق عام
5 بو حدود ایله محدود اولوب - بین الاهالی والجران عرب حاجی
حسین بغچسی دیمکله معروف - بر قطعه زیتون بغچسی حلال
ملکمدن اخراج ایدوب - ابن ملک قوربنده یمقک

² Anadolu'da Türk mimarisinden ayrı olarak taş vakfiye benzeri uygulamalar Bizans dini mimarisinde de görülmektedir. Bu yapılarda hayır sahibinin tasviri ve bağışlanan akarı bildiren yazıtlar bulunmaktadır (Kalopissi-Verti, 2003, 79-88; Kalopissi-Verti, 2015, 135-156).

³ Tire'de tespit edilen diğer vakıf kitabesi ise Akhisarlı Hüseyin Ağa kızı Aişe'ye ait H. 1274/M. 1857-1858 tarihli kitabedir. Bu kitabe özetle Aişe adlı kişinin Emir Kuyusu'na bağladığı akarları kaydetmektedir.

⁴ Kurumdaki çalışmalar sırasında gösterdikleri misafirperverlikleri ve yardımlarından dolayı Tire Müzesi personeline teşekkür ederim.

⁵ Kitabenin birinci kartuşu kırkıktır.

⁶ Kitabenin ikinci kartuşu kırkıktır.

⁷ Kitabenin üçüncü kartuşundaki ilk kelimenin olduğu kısım kırkıktır.

TİRE'DE KAYBOLAN TARİHİ BİR MEZARLIK:
KOCA MEZARLIK

قوجه مزارلغی دیمکله معروف - مقبره نك جوار اربعه سنك
تعمیرینه وقف ایتمدم. - او غلوم احمده اولاد اولاده متولی
نصب ایتمدم. بعد الیوم متولی اول بغچنك محصولنه مذکور
مقبره نك جوار اربعه سنه - صرف ایدوب فضلنه سنه یسون ۱۱۹۳

1. [...] / Varcıoğlu Hacı Mehmed Hacı
2. [...] [...] [...] / üzere mutasarrıf olduğum
3. [...] [...] şark tarafı / Mesihoğlu bahçesi garb tarafı
4. Velcuoğlu bahçesini kible tarafı tarık-i âm / poyraz tarafı tarık-i am
5. Bu hudud ile mahdud olub / beyne'l ahali ve'l-cirân Arab Hacı
6. Hüseyin bahçesi dimekle mâruf / bir tarafı [...]
7. Mülkünden ihrâç idüb / İbn-i Melek kurbunda [...]
8. Koca mezarlığı demekle maruf / makberenin cidâr-ı erba'sının
9. Tamirine vakfettim oğlum / Ahmed'e evlad-ı evladihi mütevellî
10. Nasib ettim bade'l yevm / Mütevellî ol bahçenin mahsulüne mezkûr
11. Makberenin cidâr-ı erbasına / sarf edip fazlasuna [...] sün 1193

Kırılarak üç parçaya ayrıldığı anlaşılan kitabenin ilk dört satırını barındıran parçası kayıptır (Resim 1). Kitabenin günümüze ulaşabilen kısmının da iki parça halinde olduğu ve metal bir omurgaya sabitlendiği görülmektedir. Kitabenin kondisyonu göz önüne alındığında zıvana deliklerinin ve metal omurganın orijinal olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle kitabenin mezarlığın girişine dikildiği ya da duvarına sabitlendiği ileri sürülebilir. İçeriği dikkate alındığında bu kitabenin bir vakıf kitabesi olduğu anlaşılmaktadır.

Resim 1: Hacı Varcıoğlu Hacı Mehmed'e ait vakıf kitabesi

On bir satırda yirmi iki adet kartuş içerisinde yazılan kitabenin ilk dört satırının kırılıp yok olmasına rağmen ilk satır ikinci kartuşunun içinde vakıf sahibinin adı “Hacı Varcıoğlu Hacı Mehmed” olarak okunmaktadır. Bu tür vakıf düzenlemelerinde vakfedilen akarlar yazılmakta ardından da bu akarın kullanılacağı yapılar ya da alanlar belirtilmektedir. Bu kitabede de görüldüğü üzere Hacı Varcıoğlu Hacı Mehmed’in sahip olduğu mülkler kitabenin okunabilen yerlerine göre, doğusu Mesihoğlu bahçesi batısı Velcuoğlu bahçesi güney ve kuzey yönlerinden yol ile sınırlı olan mülkü -muhtemelen bir bahçe- ile halk arasında Arap Hacı Hüseyin bahçesine göre tarif edilmiş- taşın kırık olmasından dolayı diğer sınırları belirlenememektedir- ikinci mülkü mezarlığın vakıf akarlarını oluşturmaktadır.

Bu mülklerden elde edilecek gelirin İbni Melek civarında bulunan Koca Mezarlığı’nın etrafını çeviren duvarların tamiri için kullanılacağını belirtmektedir. Ayrıca kitabede bu iş için oğlu Ahmed ve onun çocuklarının mütevellî tayin edildiği de bildirilmektedir. Bu bilgiler göz önüne alındığında Koca Mezarlık’ın etrafının duvarla çevrili olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen mezarlığın geç dönemde etrafı duvarla çevrilerek sınırları belirlenmişti. Ancak cami, medrese ya da tekke gibi yapıların bir parçası olan hazirelerde bu uygulama görülmekteyse de geç dönem öncesi umumi mezarlıkların etrafının duvarla çevrili olup olmadığı konusunda bir bilgi yoktur. Yalnız imparatorluk coğrafyasını ziyaret eden yabancı seyyah ya da elçilerin çizdikleri gravürlerde görülen mezarlıkların hiçbirinde çevre duvarı bulunmamaktadır.⁸ Osman Cemal Kaygısız 10 Mart 1935 tarihinde Kurun Gazetesi’ne yazdığı “Eski mezarlıklara bir bakış!” isimli yazıda İstanbul’un eski mezarlıklarının hâlâ duvarsız ve kapısız olduğunu; bahar aylarında bu mezarlıkların çocukların uçurtma uçurdıkları ya da top oynadıkları yerler olduğunu; yazın ise tam anlamıyla bir mesire yerine döndüğünü yazmaktadır.⁹ Dolayısıyla bu uygulamanın oldukça geç bir dönemde ortaya çıktığı ileri sürülebilir.

Kitabe başka bir konu hakkında da önemli ipuçları vermektedir. Kitabede geçen “İbni Melek kurbunda” ifadesi İbni Melek civarında olarak Türkçeye çevrilebilir; bu tarif Koca Mezarlık’ın tam yerinin tespit edilmesine yardımcı olmaktadır. Günümüzde İbni Melek Türbesi, Aydınoğlu Süleyman Şah

⁸ D’Ohsson, Allom, Pertusier, Flandin, Brindesi, Guer gibi ressam ve seyyahların eserlerinde yer verdikleri mezarlıklar bu noktada fikir vermeleri açısından önemlidir (Kucur, 2015, 428-457).

⁹ Bu haber Kadir Has Üniversitesi Bilgi Merkezi – Salt Araştırma, Reşad Ekrem Koçu ve İstanbul Ansiklopedisi Arşivi’nde yer alan bir gazete kupüründen alınmıştır (<https://istanbulansiklopedisi.org/handle/rek/27126> Erişim Tarihi: 20.12.2024).

Türbesi'nin güneydoğusunda yer almaktadır. İbni Melek'in türbesine mezarlık olduğu bilinen en yakın yer de Alay Parkı olarak dönüştürülen alandır. Her ne kadar park ve türbe alanı birbirinden bir yol ile ayrılrsa da erken dönemlerde bunun böyle olmadığı anlaşılmaktadır.

Koca Mezarlık Alanının Alay Parkı'na Dönüştürülmesi

Kent tarihi açısından önemli olan tarihi bir kişilik ve onun aile fertleri veya yakınlarının gömülü olduğu özel alanlar da kent mezarlıklarının bir parçasıdır. Hatta bu durumun mezarlıkların oluşumunda da etkili oldukları bilinmektedir. Tire Koca Mezarlık'ın konumlandırıldığı alanın kuzeydoğusunda ve mezarlık alanına oldukça yakın bir mevkide Aydınoglu Süleyman Şah Türbesi bulunmaktadır. Süleyman Şah Türbesi'nin hemen batısında ise Aydınogulları döneminin müderrislerinden İbn Melek adlı kişiyle kendisinden sonra müderrislik görevini sürdüren oğlu Mehmet Efendi, bu kişilerden önce ölen ve bir âlim olduğu düşünülen Nizameddin adlı bir kişiye ait mezarların da olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Koca Mezarlık'ın bu önemli kabirler ve türbenin etrafında oluşmaya başlayarak şekillendiği düşünülmektedir.

Alay Parkı'nın nasıl yapıldığı hakkında dönemin basınında yer alan haberler incelendiğinde Koca Mezarlık'ın parka dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu dönüşümü aktaran en erken tarihli kaynak *Yeşil Tire Dergisi*'dir. Derginin 1 Mayıs 1932 tarihinde yayımlanan 17. sayısında M. Necip tarafından yazılan "Tire'de Medfun Büyük Adamlardan" adlı yazıda Şanizâde Ataulah Efendi'nin Tire'de öldüğü anlatılmakta ve mezarı hakkında bilgi verilmektedir. Yazıda ilgili kısım şu şekildedir:

"Harbiumiden evvel sağ olanlar bu mezarlığı pek iyi tanırlar; resimde gösterildiği veçhile halihazırda kışla meydanı civarında Hacı Ali Paşa Konağı'nın karşısındaki bayramlarda çocuklara mahsus kurulan salıncakların bulunduğu mahaldir. Böyle pek çok ilmi ve fenni eserler ile mümtaz kıymetli ve bilhassa hekimliği eski usullerden kurtarıp Garp usullerinin temellerini kuran bu büyük zatın makberi her şeyden korunup kıymeti yükselecek ve ruhu okşanacak iken çok yazık ki harbiumumi iptidalarında kaza kaymakamı Sefa Bey'in şehir dahilinde bulunan mezarlıkları kaldırdıkları sırada merhum Şanizâde'nin medfun bulunduğu mezarlığı da kaldırır; bu meyanda koca Türk dâhisi metfeni de kalkar zannedildiğine göre: mezar taşının tetkik değil bakmak bile hatırına gelmez. Bu mezar taşının nereye konulduğunu ve nerelerde parçalandığını bilmiyoruz."

Yukarıdaki satırlarda yer alan "halihazırda kışla meydanı civarında Hacı Ali Paşa Konağı'nın karşısındaki bayramlarda çocuklara mahsus kurulan salıncakların bulunduğu mahal" tanımlamasından da bu alanın günümüzdeki Alay Parkı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Alay Parkı'nın güneyinde ve parka oldukça yakın bir mevkide yer alan Hacı Ali Paşa Konağı'nın

bulunduğu alanda tarihi kent dokusu göz önüne alındığında mezarlık olabilecek başka bir arazi olmadığı görülmektedir.

Yazıda dikkat çeken diğer bir nokta da “ki harbiümumi iptidalarında kaza kaymakamı Sefa Bey’in şehir dahilinde bulunan mezarlıkları kaldırdıkları sırada” ibaresidir. Buradan Koca Mezarlık’ın 1914 yılında ya da hemen sonrasında dönemin Tire kaymakamı Sefa Bey¹⁰ tarafından kaldırıldığı anlaşılmaktadır.¹¹

Resim 2: Alay Park’ındaki Marmara Denizi’nin bir minyatürü biçiminde tasarlanan havuz (TTK Arşivi, Ahmet Süheyl Ünver Koleksiyonu (SÜ), 325/1, FT. 35)

¹⁰ Sefa Bey I. Dünya Savaşı’ndan önce İzmir Sultanisi’nde tarih öğretmenliği yapmış ardından Tire Kaymakamı olmuştur. Savaştan sonra mülkiye müfettişliğine akabinde de Antalya valiliğine atanmış ve bu görevi sırasında vefat etmiştir. T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi’nde Sefa Bey’in 28 Mayıs 1924 tarihinde Antalya valiliğine atandığına dair kararname de mevcuttur (BCA. Kararlar Daire Başkanlığı, 9-27-2, 28.05.1924).

¹¹ 1919-22 yıllarındaki Ege Bölgesinde Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilen sivil yerleşim yerlerinde mezarlıkların bakımsız kaldığı ve bilinçli olarak Yunan askerleri tarafından tahribata uğradığı belirtilmektedir (Doğramacıoğlu, 2019, 351-364).

Derginin 1 Haziran 1933 tarihinde yayımlanan 30. sayısında yer alan “Askeri Park ve Marmara Havuzu” adlı iki sayfalık yazıda 39. Alayın komutanı Nizami Bey’in daha önceden eski bir mezarlık yeri olan zabitan yurdu meydanındaki alanı park haline getirip merkezine de Marmara Denizi’nin bir minyatürü biçiminde tasarlanmış havuzu yaptırdığı aktarılmaktadır. Bu yazıdan anlaşılacağı üzere mezarlık alanı önce Zabitan Yurdu Meydanı olarak kullanılmış ardından park haline dönüştürülmüştür. Söz konusu havuzun, arka yüzünde “Tire askerî mahfil havuzu, alay parkı kabristan üzerinde yapılmış” ibaresi yazılı bir fotoğrafı da Türk Tarih Kurumu Arşivi’nde bulunmaktadır (Resim 2).

Bilindiği üzere erken Cumhuriyet döneminde kentlerdeki dönüşüm/değişim, Osmanlı İmparatorluğu’nun modernleşme sürecinde filizlenmiş¹² Cumhuriyetle beraber kültür politikalarının da işin içine girmesi ile kent dokularında hızlı bir değişime yol açmıştır. Erken cumhuriyet döneminde özellikle mimarlık ve kent planlanması alanlarında meydana gelen modernleşme hareketleri önce başkent Ankara’da kendini göstermiştir. 1930 yılında çıkarılan ve her belediyeye plan yapma zorunluluğu getiren 1580 sayılı “Belediye Kanunu”, 1593 sayılı “Umumi Hıfzısıhha Kanunu” ile 2033 sayılı “Belediye Bankası Kuruluş Kanunu” bu dönüşümlerin gerçekleşmesinde hukuki zeminleri sağlamıştır (Akozan, 1977, 24-52). Böylelikle Ankara’da uygulanan dönüşümün/değişimin ülkenin diğer yerlerine de yayılması sağlanmış, ancak daha küçük ölçeklerde kalmıştır. Öte yandan, 1930’larda Cumhuriyet Halk Partisi’nin Batı yönelimli kültür politikası da bu yıllarda sağlam bir biçimde her yere nüfuz etmiştir (Bozdoğan, 2001).

1 Haziran 1933 tarihinde *Yeşil Tire Dergisi*’nin 30. sayısında yer alan “Askeri Park ve Marmara Havuzu” başlıklı yazıda geçen şu ifadeler bu bağlamda düşünülerek değerlendirilmelidir (Yeşil Tire Dergisi, 1933, 4-5):

“..... Gayrikabili inkâr bir hakikattir ki medeniyet izinin sinei vatanında feyizli eserler bırakmasından ordumuzun güzide mensubeynin büyük himmet ve hizmetleri olmuştur netekim 39’uncu Alayın Tiremizde bulunması da bu cihetten şirin kasabamız için büyük bir eser talih olmuştur. Bu alayın muhterem ve güzide erkânı büyük bir zevkiselim ile memleketin terbiyei içtimaiye ve nezahat aliyesine bütün vusuları ile çalışmaktadırlar. Bir taraftan belediyemiz şehrin ümrânına çalışırken alay kumandanı büyük ve kıymetli olduğu kadar faziletli bir insan bulunan muhterem Nizami Bey de yüce ümrânı asarı vücade getirmektedir. Kumandan Bey, birkaç sene evvel eski bir mezarlık yeri olan zabitan yurdu

¹² Bu konuda Osmanlı İmparatorluğu döneminde özellikle İstanbul ile ilgili çalışmalar yapılmıştır (Bilsel, 2015, 496-534).

meydanındaki sahayı bugün gayet güzel bir haline koyarak cazip bir şekil verdimiş ve parkın ortasına Marmara denizinin bir modeli şeklinde güzel bir havuz yaptırmıştır. Bahar ve yaz gecelerinde zabitan ve umum ailelere açık bulundurulmuş bu park cidden Tiremiz için bir eksiği tamamlamıştır. Çok nezih bir surette idare edilen parkta halkımız güzel geceler geçirmektedir, temiz hava almaktadır. Fotoğrafını neşrettiğimiz Marmara havuzu yakınlaşmakta olan yaz gecelerinde sıcaktan bunalan halkımıza sakin ve latif saatler geçirecektir...”

Dergideki bu metin değerlendirildiğinde dönemin kültür politikalarının Tire’de yaşayan oldukça küçük bir topluma bile ne kadar güçlü biçimde nüfuz ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin 39. Alayın Tire’de bulunması büyük bir şans olarak değerlendirilmekte “medeniyet izinin sinei vatanda feyizli eserler” bırakmasında ordunun hizmetlerinin büyük olduğu özellikle belirtilmektedir. Metinde geçen “muhterem ve güzide erkânı büyük bir zevkiselim ile memleketin terbiyei içtimaiye ve nezahat aliyesine bütün vusuları ile çalışmaktadırlar.” ifadesi halkın/toplumun terbiyesi ve yüksek ahlâkı için en doğru ve mükemmel zevke sahip ordu mensuplarının çalıştıkları belirtilmektedir. Hayli ilginç olan bu tanımlamalar kuşkusuz dönemin kültür politikalarının bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Halbuki söz konusu saha, daha sonraki bir arşiv kaydından öğrenildiğine göre hazine arazisidir (BCA. Kararlar Daire Başkanlığı, 147-46-16, 13.09.1957). Bu statüye sahip sahalarla ilgili bu tür planlamaların belediye tarafından yapıldığı bilinmektedir. Burada söz konusu alanın alay komutanlığı tarafından parka çevrilmesi bu açıdan ilginçtir. Parkla ilgili *Yeşil Tire Dergisi*’nin daha erken tarihli bir sayısının “Memleket Haberleri” kısmında “Karargâh Parkı Meydanı” başlıklı haberde Alay Parkı’ndan söz edilmektedir (*Yeşil Tire Dergisi*, 1932, 15). Bu haber şu biçimdedir;

“Yanık Konak’taki Alay Parkı önünde ve Karargâh karşısındaki büyük meydan belediyenin kıymetli himmetile iki tarafı muntazam ve geniş bir şöse ve ortası geniş bir bahçe ve oturma yeri olabilecek şekilde tanzim edilmektedir.”

Bu haberde ortası geniş bahçeli oturma yeri olabilecek şekilde tanzim edilen yerin de günümüzde Süleyman Şah ve İbni Melek Türbelerinin bulunduğu saha olduğu düşünülmektedir. Öyle ki Yanık Konak Sokak günümüzde Alay Parkı’nın batısından geçmekte, Alay Parkı, askerlik şubesi ve Süleyman Şahla İbn Melek Türbelerinin buldukları sahanın kesiştiği noktadan Cumhuriyet caddesine bağlanmaktadır. Söz konusu mevkide oturma yeri olarak düzenlenen ve bu potansiyele sahip tek alan türbelerin bulunduğu sahadır. Dolayısıyla bir kısmı Alay Parkı’na dönüştürülen Koca Mezarlık’ın bir kısmının da ortası geniş bir bahçeye sahip oturma yerleri olan dinlenme alanına dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır.

TİRE'DE KAYBOLAN TARİHİ BİR MEZARLIK:
KOCA MEZARLIK

Folklor Araştırmaları Dergisi'nin 1966 yılında yayımlanan 204. sayısında Şakir Sabri Yener tarafından kaleme alınan "Tire Müzesi'nde İki Mezar Taşı" başlıklı makalede de Alay Parkı ve mezarlık hakkında bilgi verilmektedir (Yener, 1966, 4122-4123). Yener yazısında 1960 yılında Tire'ye bir gezi gerçekleştirdiğini ve bu sırada da Müze Müdürü Faik Tokluoğlu'nu ziyaret ettiğini yazmaktadır. Bu ziyaret sırasında Faik Tokluoğlu'nun Alay Parkı'nın bir mezarlık alanından dönüştürüldüğünü ayrıca bu mezarlık alanında Osmanlı Dönemi'nde yaşamış tarihçi, müderris ve hekim olan ilim adamı Şânizade Ataullah Efendi'nin¹³ de mezarının bulunduğundan söz ettiğini belirtmektedir.

Aynı yayında bu mezarlığın önce belediye tarafından şimdiki yerine nakledildiğinden ve bu alanın boş bir arazi olarak kaldığından, tarihi önemi bulunan taşların da müzeye taşındığından bahsedilmesinin yanında söz konusu alanın Alay Komutanlığı tarafından subayların vakit geçirebilmeleri için bir park alanına dönüştürüldüğü ve alayın Tire'den kaldırılmasıyla birlikte umuma açık hale geldiği de yazılmaktadır. Yener'in bu yazısında mezarlığın belediye tarafından kaldırıldığı bilgisi verilse de bu doğru değildir. Daha önce de bahsedilen *Yeşil Tire Dergisi*'nin 1 Mayıs 1932 tarihli 17. sayısında Koca Mezarlık'ın Kaymakam Sefa Bey tarafından kaldırıldığı haberi verilmektedir.

Resim 3: Günümüzde Tire Müzesi'nde sergilenen mezar taşlarının genel görüntüsü

¹³ Osmanlı sultanı II. Mahmud döneminde 1826 yılında ölen, tarih, tıp, edebiyat gibi alanlarda önde gelen ilim adamlarından biridir (Yılmazer, 2010, 334-336).

Buradaki mezar taşları hakkında kapsamlı bir çalışma yapan Necmi Ülker, mezarlığın taşınması hakkında Şakir Sabri Yener'in 1966 senesinde çıkan yazısındaki bilgileri tekrar etmektedir. Necmi Ülker makalenin yazıldığı tarihte yani 1985 yılında Tire Müzesi'nde İslami döneme ait kitabeleri incelemiştir. Bu çalışmada Tire Müzesi'nde bir lahit mezar, 75 Osmanlı Devri kitabesi, 20 dikdörtgen prizma biçimindeki mezar kitabesi, 23 adet beylikler ve erken Osmanlı devri kitabesi, 15 çeşme kitabesi, 8 süsleme ve taş oymacılığı ile ilgili mermerler, 9 bina ve vakıf kitabesinden oluşan 150 civarında kitabe bulunduğu belirtilmektedir (Ülker, 1985, 10) (Resim 3).

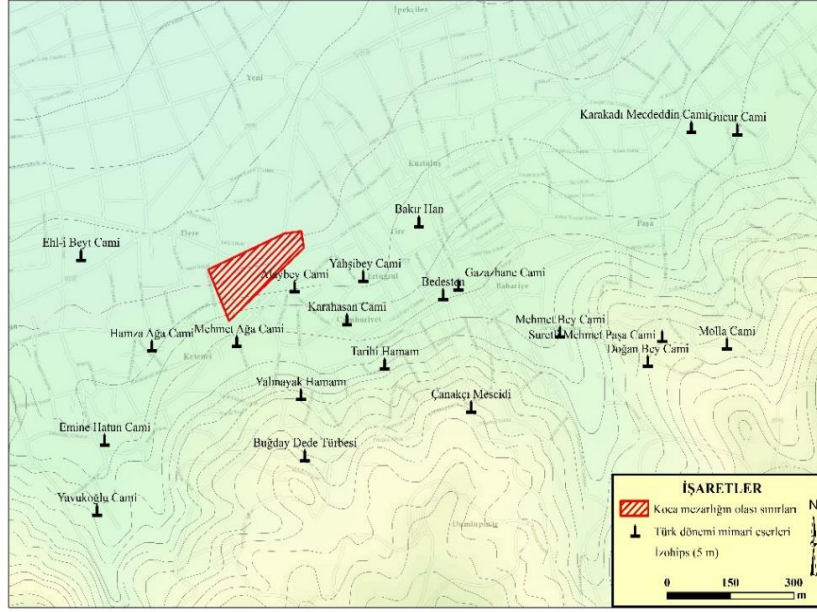
Resim 4: Alay Parkı'nın havadan görünüşü

Yukarıdaki bilgiler göz önüne alındığında vakıf kitabesinde adı geçen Koca Mezarlık'ın yerinin bugün Alay Parkı'na dönüşen alan olduğu sonucuna varılmaktadır (Resim 4). Parkın ne kadarlık bir alanı kapladığı ile ilgili bilgiye ise T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Cumhuriyet Arşivi'nde tespit edilen bir kararname belgesinin ekinde rastlanmaktadır. Bu belgede hazine arazisi olan ve 13 Eylül 1957 tarihinde bedelsiz olarak Tire Belediyesi'ne verilen Alay Parkı'nın 7794 m²'lik bir alanı kapladığı bilgisi yer almaktadır (BCA. Kararlar Daire Başkanlığı, 147-46-15, 13 Eylül 1957).

Alay Parkı'nın adıyla ilgili olarak genel kanaat bu sahanın parka dönüştürülme sürecinde alay komutanlığının aktif rol oynamasından hareketle ismini 39. Alay'dan aldığı yönündedir. Fakat daha önce de

TİRE'DE KAYBOLAN TARİHİ BİR MEZARLIK:
KOCA MEZARLIK

bahsedildiği gibi söz konusu saha parka dönüştürülmeden önce belediye tarafından değil Kaymakam Sefa Bey tarafından içindeki mezarların yeni yerine taşınması suretiyle temizlenerek boş bir arazi şeklinde bırakılmıştır. Dolayısıyla Koca Mezarlık park alanı yapılmak niyetiyle kaldırılmamıştır. 1841-1843 tarihleri arasında tutulan Şer'iyeye Sicil kayıtlarına göre Tire'de Alaybey mahallesi bulunmaktadır (Yılmaz, 2023, 17). Muhtemelen caminin inşasından sonra söz konusu mevkide Alaybey mahallesi teşekkül etmiştir. Buradan hareketle Alay Park'ının adını hemen güneydoğusunda bulunan ve park alanına oldukça yakın şekilde konumlu H. 1232 / M. 1816 tarihinde inşa edilmiş Alaybey Cami'nden almış olma ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır.

Harita 1: Alay Parkı'nın olası sınırlarını gösteren harita. Koca Mezarlık'a ait vakıf kitabesi ve mezarlık hakkındaki bilgiler göz önüne alınarak oluşturulan bu harita ArcGIS Pro programında "georeferencing" aracı yardımıyla koordinatlandırılmış ve Esri veri tabanındaki "Maxar Uydu Görüntüleri" üzerine entegre edilerek günümüz haritalarına işlenmiştir. Böylelikle mezarlığın olası sınırları ve tarihi kent dokusundaki konumu tespit edilmiştir.

Süleyman Şah ve İbni Melek Türbelerinin Koca Mezarlık Alanıyla İlişkisi

Tire'nin Aydınoğulları dönemiyle başlayan tarihi dokusu Osmanlı dönemiyle devam etmiştir. Türk dönemi kentleşme sürecinin Aydın Dağlarının kuzey yamacında, ovaya yakın bir kesimde oluşmaya başladığı görülmektedir. Cumhuriyet dönemine kadar kentin kuzey kısmında yer alan ovanın bir bölümü yerleşim görse de Koca Mezarlık alanının her daim tarihi kent dokusunun dışında kaldığı anlaşılmaktadır (Harita 1).

Daha önce de belirtildiği üzere kent mezarlıklarının önemli kişilerin türbeleri ya da mezarları etrafında oluştuğu fikrinden hareketle Koca Mezarlık'ın ne zaman oluşmaya başladığı hakkında bazı görüşler ileri sürülebilir. Bu bağlamda incelenmesi gereken eldeki en önemli veriler Süleyman Şah'ın Türbesi'nin kitabesiyle İbni Melek ve oğlunun da mezarının olduğu söylenen kısımdaki Mevlâna Nizameddin ve Evliya Ali Efendi adlı kişinin mezar taşıdır.

Süleyman Şah Türbesi'nin iki satırdan oluşan kitabesinde yapının inşa tarihi H. 750 / M. 1349-1350 yılı olarak verilmektedir. Aynı alanda defnedilen Mevlâna Nizameddin'in mezar taşında ölüm tarihi H. 797/M. 1395 olarak yazılıdır. Mezar taşından öğrenildiğine göre İbni Melek Medresesi'nin müderrisliğini yapan Evliya Ali Efendi'nin de ölüm tarihi H. 1246/M. 1830 yılıdır. Bunlarla birlikte tam adı Mevlâna İzzeddin Abdullatif b. Abdulaziz b. Emînü'd-Dîn er-Rûmî el-Aydî el-Kirmânî İbni Feriştah İbni Melek olan dönemin önemli müderrisi İbni Melek ve oğlu Mehmed Efendi'nin de burada gömülü olduğu halk tarafından söylenmektedir.¹⁴ Nitekim bu kişilere ait olduğu söylenen mezarlarda yer alan taşlar orijinal değildir. Ayrıca taşlarda herhangi bir yazı da yoktur. Bu taşların 1955-1956 yıllarında Tire Belediyesi tarafından yapılan onarım sırasında dikildiği sanılmaktadır. Bu durumla ilgili olarak Tokluoğlu'nun verdiği bilgi oldukça değerlidir. Tokluoğlu, İbni Melek, onun oğlu ve Mevlâna Nizameddin adlı kişinin mezarının bulunduğu alanın 1955-1956 yılında batı cephe ekseninin kuzeyinde, güney cephe ekseninin batısında sivri kemerli oldukça büyük bir açıklıkla, doğu cephe ekseninde dikdörtgen biçimli bir çifte pencere açıklığı bulunan, üstü açık modern bir mimariyle çevrildiğini yazmaktadır (Tokluoğlu, 1957, 11-12). Türbe günümüzde de bu şekildeyse de *Küçük Mendere Tire Halkevi Dergisi*'nin 29 Birincikânun 1941 yılında yayımlanan 10. sayısında Faik Şişikoğlu tarafından kaleme alınan "Tire

¹⁴ İbni Melek'in kimliği hakkında önemli çalışmalar mevcuttur (Bursalı Mehmet Tahir, 1972, 349; Baktır, 1999, 175-176).

Bilginleri I Abdüllatif İbni Melek” adlı yazıda İbni Melek’in türbesiyle ilgili olarak dikkat çeken bir bilgi bulunmaktadır (Şişikoğlu, 1941, 5). Bu yazıda İbni Melek’in mezarının bulunduğu alanın medresesinde etrafı duvarlarla çevrili 20 m²’lik bir mekânda olduğu söylenmesine rağmen bu yerde sadece 2 mezar bulunduğundan bahsedilmekte, bunlardan birinin mezar taşından referansla Mevlâna Nizameddin’e ait olduğu yazılmaktadır. Yazının devamında ise diğer mezarda taş bulunmadığı fakat baş ve ayak uçlarında son derece büyük kara servi ağaçlarının olduğundan söz edilmekte ve Tire yaşlıları arasında İbni Melek’e ait olduğuna inanıldığı aktarılmaktadır. Bu bilgilerden 1941 yılında burada bulunan iki mezarın sayısının 15 yıllık süreçte yeni gömüler ya da eski mezarların bu alana taşınmasıyla 1955 yılına gelindiğinde dörde çıktığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sözü edilen alana 20. yüzyılda da kutsallık atfedildiğini söylemek yanlış olmaz.

İbni Melek’in tam olarak hangi tarihte öldüğü bilinmemektedir. Fakat Tire Necip Paşa Kütüphanesi’nde yer alan İbni Melek’e ait *Şehru Menâri’l Envâr* adlı eserde H. 821/M. 1418 tarihi bulunmaktadır. Buradan hareketle İbni Melek’in 1418 tarihinden sonra öldüğü düşünülmektedir. Süleyman Şah Türbesi’nin inşa edildiği bu alan 1350 tarihinden başlayarak Tire kenti açısından önemli kişilerin de gömülmesiyle zamanla genişlemiş ve Alay Parkı’nın kurulu olduğu alanı da kapsayan büyük bir mezarlığa dönüşmüştür.

Sonuç

Tarihi süreç içerisinde kentlerin yeniden tasarlanması ve nüfus artışına bağlı olarak iskân alanlarının büyümesi neticesinde daha önceki dönemlere ait ve kent dışında kalan kültürel miras unsurları merkezi bir konuma gelmiştir. Özellikle Erken Cumhuriyet Dönemi’nde birçok kentte hızlı şekilde gerçekleştirilen güçlü modernleşme hareketleri tarihi kent dokusunun göz ardı edilmesine neden olmuştur. Kültürel miras içerisinde bu durumdan en olumsuz şekilde etkilenen yerler mezarlık alanlarıdır.

Bilindiği üzere mezarlıklar, kent belleğini oluşturan yazıtlar gibi önemli unsurları bünyelerinde bulundurması bakımından dikkate değerdir. Özellikle Batı Anadolu’da hüküm süren Aydınogulları Dönemi’nde mühim bir yerleşim yeri olan Tire’de tarihi süreç içinde önemli şahsiyetler yetişmiş ve kent, döneminin önde gelen bazı alimlerine de ev sahipliği yapmıştır. Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi’nin mezar taşının Koca Mezarlık olarak anılan sahada tespit edilmesi bunun en güzel örneğidir.

Mezarlığın Erken Cumhuriyet Dönemi’nde başka bir yere taşınması sırasında mezar taşlarının çoğunun kaybolarak günümüze ulaşmadığı

öngörölmektedir. Yaklaşık olarak 10 dönümlük bir alanı kaplayan mezarlık sahasından bu tür kişilere ait çok daha fazla mezar taşının tespit edilmesi gerektiği düşünölmektedir. Vakıf kitabesinden elde edilen veriler değerlendirildiğinde bu alanının 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir mezarlık alanına dönüştüğü ve zamanla genişleyerek Koca Mezarlık olarak anıldığı anlaşılmaktadır. Ek olarak, Koca Mezarlık Vakfı mezarlığın etrafının çevreleyen duvarların tamir edilmesiyle ilgilidir. Dolayısıyla bu durum mezarlık alanının Tire’de yaşıyanlar tarafından önemsendiğini ve alana özel bir değer verildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Koca Mezarlık ile ilgili bir başka ilginç durum ise Erken Cumhuriyet Dönemi kaynaklarının hiçbirinde mezarlığın adının tam olarak geçmemesidir. Buradan referansla mezarlığın ortadan kaldırıldıktan sonra adının unutulduğunu var saymak mümkündür.

Sonuç olarak eldeki veriler değerlendirildiğinde Koca Mezarlık alanının bir kısmının 1932 yılından önce Tire’de bulunan alay komutanlığı tarafından park haline getirildiği geri kalan kısmının da bir dinlenme alanına çevrilerek umumi hizmet sahasına dönüştüröldüğü ortaya çıkmaktadır. Alanın bir kısmı da yola terk edilmiştir. Koca Mezarlık’ın günümüzde bir park alanı haline gelmesi de Erken Cumhuriyet Dönemi’nde yapılan şehircilik planlamalarının ilginç bir örneğini temsil etmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı, 147-46-15.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı,147-46-16.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı, 9-27-2.

Türk Tarih Kurumu Arşivi, Ahmet Süheyl Ünver Koleksiyonu (SÜ), 325/1.

Araştırma ve İnceleme Eserler

AKOZAN, Feridun (1977), *Türkiye’de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilâtı ve Kanunlar*, İstanbul, D.G.S.A. Yayını.

Askeri Park ve Marmara Havuzu (1 Haziran 1933). *Yeşil Tire Dergisi*, 30, İzmir: Marifet Matbaası, 4-5.

BAKTİR, Mustafa (1999), “İbn Melek”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 20, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 175-176.

- BİLSEL, Fatma Cânâ (2015), “Geç Osmanlı Döneminden Cumhuriyet’e Çağdaş Şehir Düşüncesi ve İstanbul Planlaması”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, 8, İBB Kültür ve İSAM Yayınları, İstanbul, 496-534.
- BOZDOĞAN, Sibel (2001), *Modernizm ve Ulusun İnşası*, İstanbul, Metis Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tahir (1972). *Osmanlı Müellifleri I*, Haz. Fikri YAVUZ ve İsmail ÖZEN, Meral Yayınları, İstanbul.
- CANTAY, Gönül (1994), “Türklerde Vakıf ve Taş Vakfiyeler”, Haz. İbrahim ATEŞ, Sadi BAYRAM, Mehmet NARİNCE, *XI. Vakıf Haftası Kitabı: Vakıf Kültür Varlığının Korunması, Yaşatılması ve Bu Amaçla Mali Kaynak Sağlanması Semineri Bildiriler, 5-8 Aralık 1993*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 147-162.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2010), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara, Aydın Kitabevi.
- DOĞRAMACIOĞLU, Hüseyin (2019). “Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi’ne Yansıyan Yunan Mezalimi”, *TDA*, 214, 351-364.
- GÜRAN, Tevfik (2006), *Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar: Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları*, İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- KALOPİSSİ-VERTİ, Sopia (2003), “Church Inscriptions as Documents. Chryso Bulls-Ecclesiastical Acts-Inventories-Donations-Wills”, *ΔΧΑΕ*, 24, 79–88.
- KALOPİSSİ-VERTİ, Sopia (2015), “Byzantine Dedicatory Inscriptions and Donor Portraits (7th-15th c.)”, *Inscriptions in Byzantium and Beyond*, Ed. Andreas Rhoby, Verlag der Österre ichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 135-156.
- Karargâh Parkı (1 Kânunisani 1932). *Yeşil Tire Dergisi*, 25, İzmir: Ticaret Matbaası, 15.
- KESKİN, Mustafa Çağhan (2016), “Bayezid Paşa: Vezir, Entelektüel, Sanat Hamisi”, *Osmanlı Araştırmaları*, 48, 1-37.
- KESKİN, Mustafa Çağhan (2018), “Umur Bey Taş Vakfiyesi: Esin ve İçerik Üzerine Bir Değerlendirme”, *Osmanlı Araştırmaları*, 53, 121-152.
- KUCUR, Sadi (2015), “İstanbul’un Tarihî Müslüman Mezarlıkları”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, 5, İBB Kültür ve İSAM Yayınları, İstanbul, 428-457.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat Solmaz (2020), *Osmanlı’nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- NECİP, M. (1932), “Tire’de Medfun Büyük Adamlardan”, *Yeşil Tire Dergisi*, 17, İzmir, Meşher Matbaası, 7.
- ŞİŞİKOĞLU, Faik (1941). “Tire Bilginleri I Abdüllatif İbni Melek”, *Küçük Menderes Tire Halkevi Dergisi*, 10, İzmir: Cumhuriyet Matbaası, 5.

- TOKLUOĞLU, Faik (1957), *İbni Melek*, [y.y.], Yenilik Basımevi.
- TOKLUOĞLU, Faik (1957), *Tire*. [y.y.], Yenilik Basımevi.
- TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit (2000), “Medeniyet Tarihimizde Taş Vakfiyeler”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 33-34.
- ÜLKER, Necmi (1985), “Tire Müzesindeki İslami Kitabeler”, III. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 5-34.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin (2003), *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin (2012), “Vakıf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 479-486.
- YENER, Şakir Sabri (1966), “Tire Müzesi’nde İki Mezar Taşı”, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, 10.204, 4122-4123.
- YILMAZ, İbrahim (2023), *Tire Şer’iye Sicillerinin [3/2 Nolu Demirbaş Defterinin] Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- YILMAZER, Ziya (2010), “Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 334-336.
- YURTTAŞ, Hüseyin ve KÖŞKLÜ, Zerrin (2017) “Erzurum İli Vakfiyelerinde Taş Özetler” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 44, 355-379.

Çevrim İçi Kaynaklar

<https://istanbulansiklopedisi.org/handle/rek/27126> (Erişim Tarihi: 20.12.2024).